

TÖZSÉR ANETT

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR FELSŐOKTATÁSI TÉR KIHÍVÁSAI ÉS POTENCIÁLJA, DÖNTÉSHOZÓI INTERJÚKON KERESZTÜL (3. RÉSZ)

AZ INTERJÚK FŐBB EREDMÉNYEI

AZ ERDÉLYI ÉS A PARTIUMI MAGYAR FELSŐOKTATÁS HELYZETE

Romániában a 2011-es népszámlálás alapján mintegy 1,2 millió fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyarság száma az erdélyi megyék mindegyikében csökkent, az előző cenzenhez viszonyítva 13,6%-kal. Ez a csökkenő tendencia kimutatható az oktatásban részt vevők esetében is (NSKI 2019A).

Az interjúalanyok között megoszottak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy milyen súllyal van képviselve a magyar felsőoktatás a *romániai felsőoktatás-politikában*. Egy intézményvezető szerint a felsőoktatás súlyát jelzi az, hogy a magyar nyelvű oktatásnak van Romániában szakpolitikai felelőse. Van olyan intézményvezető, aki azonban úgy látja, hogy nem megfelelő szintű a magyar felsőoktatásnak a romániai felsőoktatás-politikában való képviselete. Az is felmerült, hogy a magyarok beiskolázási aránya rosszabb, mint a románoké, amelynek egyik oka az, hogy a magyar gyerekek egy része rögtön első osztálytól román tagozatra kerül akár azért, mert olyan környezetben élnek, hogy egyáltalán

nincs magyar nyelvű képzés, vagy akár azért, mert ez a szülőknek az opciója.

Az interjúalanyok között abban a kérdésben is megoszlanak a vélemények, hogy mennyire vonják be a felsőoktatás-politikák egyeztetésébe a különböző *köztes szervezeteket*. Az interjúalanyok szerint bevonják a köztes szervezeteket, mint például a rektori konferenciát és az egyetemi társulásokat (konzorciumokat). Egy szakértő szerint azonban ma ez nem jellemző.

A megkérdezettek arra is felhívták a figyelmet, hogy bár Bukarestben születnek a politikai döntések, onnan támogatásokat nem adnak. Viszont mégis működik az egyetemi autonómia, mert a bukaresti szakpolitikai döntéshozók legfeljebb az akkreditációs eljárást tudják befolyásolni.

A romániai felsőoktatási rendszer alulfinanszírozott, hiszen a minisztériumtól kapott fejkvóta nem fedezi azokat a szükségleteket, amelyeket egy adott szak fenntartása jelent. Az állami finanszírozás mellé az egyetemeknek saját bevételeket kell hozzátenni ahhoz, hogy jól működjenek. A kutatási együttműködések az uniós pályázatokból nyílik lehetőség. A kisebb intézményeknek többnyire akkor van esélye, ha határon túli együttműködésbe tudnak bekapcsolódni, amelyek

partnerségben zajlanak a határ két oldalán.

Jelen környezetben veszélyeztetettek az önálló magyar oktatási intézmények (a magyar állami intézmények nagyobb biztonságot nyújtanak, mint a nem állami intézmények), és ehhez hozzájárul az is, hogy nagy az értelmiségi elvándorlás, nehéz utánpótlást találni és nem léteznek egy, a tehetségeket hazavonzó környezet.

Általános probléma a romániai oktatási rendszerben a *foglalkoztatásra* vonatkozóan, hogy a belépést jelentősen korlátozó feltételeket határoztak meg. Az interjúalanyok megerősítik azt is, hogy jelentős ugyan a generációváltás, de még mindig nem sikerült pótolni a jelentős elvándorlást és kiegyenlíteni az idősebb oktatói közösséget. Annak ellenére, hogy kihívást jelenthet a megfelelő szakemberállomány kialakítása a magyar intézményeknél a többségi nemzet intézményeihez képest, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem egyik vezetője ezen a téren nem azonosított jelentős lemaradást. Szerinte az intézményükben jól képzett és megfelelő fokozattal rendelkező munkatársak dolgoznak, és a tudományos teljesítmény magas a magyar tagozat képviselőinél is.

A nemzetközi összehasonlításokban látható, hogy *Románia lakosságának nem elegendő százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel* (Jelenleg Romániában a lakoságnak kevesebb, mint 20 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel).

Az egyik intézményvezető elmondása alapján Romániában a magyar közösség közel harmada vesz részt magyar nyelvű közoktatásban, harmada többségi nyelven tanul, harmada pedig lemorzsolódik, és nem szerez érettségit. Ezen az arányon javítani kellene. Mandel (2016) és Ilyés–Molnár (2019 – megjelenés alatt) szerint a tanulmányokban való lemorzsolódáshoz az is hozzájárul, hogy viszonylag gyengén teljesítenek a magyar tanulók a román nyelvű érettségiben: a diákoknak csak alig több mint fele érettségizik Hargita megyében, és ez alapján előrevetíthetjük, hogy a székelyföldiek felsőoktatási képzettségben nemhogy fel fognak zárkózni a többségiékhez, de egyre inkább eltávolodnak majd tőlük. Kovászna megye az érettségi eredményekben a középmezőnyhöz tartozik, Hargita megye pedig az elmaradott területek eredményeihez áll közel.

Többek között az alacsonyabb iskolázottságból fakad az is, hogy a magyarok nagymértékben alulreprezentáltak a magas presztízsű értelmiségi-szakértők között és erősen felülreprezentáltak a fizikai munkások között (Kiss 2014). Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a Magyarországra áttelepültek nagy tömege magasabb képzettséggel rendelkezik, mint a magyarországi átlag. A kedvezőtlen pozíciókhoz tehát az is hozzájárul, hogy az elmúlt 30 évben erős volt a szellemi elit kiáramlása Magyarországra (PÉTI ET AL 2017).

A szakértők szerint nagyon jó gyakorlat az, hogy *nincs központi felvételi rendszer*, hogy a felvételi követelmények meghatározása, és a vizsgák megszervezése az intézményi autonómia része. Arra törekednek az egyetemek, hogy minden szaknak legyen egy sajátos kritériuma. Azok az igazán jól menő szakok, ahol tényleges vizsgát vezettek be, és komolyan is veszik ezeket. Az érettségi átlaghoz kötött felvétellel szemben komoly érv, hogy abból gyakran nem derülnek ki azok a hiányosságok, amelyek később a szak elvégzését nehezítik.

A szakértők egyetértenek abban, hogy a *Bologna-rendszerre való áttérés* valóban nem történt megfelelő szakmai megalapozással, és sok esetben látszatintézkedések történtek. Mára azonban kialakultak a képzések tartalmára vonatkozó elvárások. Ennek ellenére azonban továbbra is túlsúlyosnak tartják az alapképzés 3 évét, és úgy látják, hogy a diáknak korlátozott a valós választási szabadsága. Ezen az segíthetne, ha a munkaerőpiac az 5 évet tekintén egységnek, mert akkor bátrabban kerülne át az alapképzésből a mesterképzésre egy-egy tárgy.

A kisebbségi közösségekben különös jelentősége lenne – ez a képzési programokkal kapcsolatban javaslatként meg is fogalmazódott – a hiányszakokra történő célirányos átírást. Már a középiskolákat támogatni kellene abban, hogy vállalják a hiányszakok (reálosztályok) indítását. Ezenkívül az egyetemeken is szükség lenne új szakok elindítására, amivel az otthonmaradást tudják ösztönözni. Nem több helyet kell hirdetni, hanem profilt kell váltani, új szakokra van szükség. Elsősorban a reál szakokhoz kapcsolódóan

állnak rendelkezésre munkalehetőségek. Fontos lenne az is, hogy azokon a tanárszakokon, ahol nagy hiány van (ilyen a matematika, fizika), külön ösztöndíjat kapjanak azok, akik vállalják, hogy egyetem után elmennek tanítani.

A *felsőoktatást érintő mobilitási ösztöndíjprogramokat* illetően a megkérdezettek az Erasmus, a CEEPUS és a Makovecz Programokat emelték ki. Az oktatók főként Magyarországra mennek, és a külföldről érkező oktatók nagy része is magyarországi. Ugyanakkor nagyon fontosnak tartják azokat az ösztöndíjakat, amelyek a hallgatók helyben maradását is segítik. Ilyenek például a hiányszakokon tanítókat vagy doktori képzésen tanulókat támogató ösztöndíjak. A szakértők megállapították azt is, hogy a romániai magyar felsőoktatás viszonylag sok ösztöndíjjal rendelkezik, viszont ezek értéke nagyon kicsi.

Az elmúlt években csökkent az *Erdélyből érkező magyar hallgatók* aránya a magyarországi felsőoktatásban, részben a helyben történő magyar nyelvű tanulás lehetőségeinek kiszélesedése miatt. Ugyanakkor a diplomáért való tanulást részükről nem váltotta fel a részképzést biztosító magyarországi képzésben való részvétel. Ennek több oka is lehet. Erdélyben több magyar felsőoktatási intézmény is elindította képzéseit, több helyszínnel, amelyek arra törekednek, hogy helyben tartsák a hallgatókat. Ez különösen Székelyföld számára nagy segítséget jelent.

Annak sincsen jogi akadálya, hogy a *magyarországi fiatalok Erdélyben kezdjék vagy folytassák a felsőfokú tanulmányaikat* egy teljes képzés erejéig, hiszen bármely romániai vagy EU-s állampolgárral azonos feltételek mel-

lett vehetnek részt a romániai felsőoktatási képzésekben. A közkedveltebb szakokon minden évfolyamon vannak magyarországi hallgatók. Összességében azonban az összlétszámnak a tíz százalékos küszöbét még nem lépik át a Magyarországról jövő hallgatók. Legtöbb esetben személyes kapcsolatok útján jutnak el a hallgatókhoz az információk. A magyarországi hallgatók bevonása érdekében az erdélyi magyar intézmények rendszeresen részt vesznek az Edukáció kiállításon, néhány határ menti középiskolában pedig egyetemi bemutatókat tartanak. Az egyetemek magyar nyelvű honlapjai mellett a bevonást segíti, hogy például a Babeş-Bolyai Tudományegyetem nemzetközi osztályán külön foglalkoznak a magyarországi hallgatókkal.

A megkérdezettek szerint szükség lenne egy *egységes Kárpát-medencei oktatási tér* kialakítására. A Kárpát-medencei tér kialakítása felé nagy lépést jelent a Makovecz mobilítási program és az Erasmus program, melyek által a hallgatók részidőben megismerkedhetnek a Kárpát-medence felsőoktatási kínálatával. A Makovecz Program a diákoknál kétirányú folyamat, a tanároknál azonban jellemzően még egyirányú folyamat. Az egységes Kárpát-medencei tér kialakításában az lenne a fontos, hogy megismerjék egymást, tudjanak egymásról és találkozzanak egymással a hallgatók.

A FELVIDÉKI MAGYAR FELSŐOKTATÁS HELYZETE

Szlovákiában a 2011-es népszámlálás során 458 467 személy (12%-kal, 62 ezerrel kevesebben, mint 2001-ben) vallotta magát magyarnak. A negatív demográfiai folyamatok megfigyelhetőek a térség magyarságának oktatási helyzetében is (NSKI 2017).

A *felvidéki magyar felsőoktatási képzési rendszerrel* kapcsolatban elmondható, hogy szűk lehetőséget biztosít az anyanyelven történő továbbtanulásra. Alapvetően két magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmény van, a komáromi Selye János Egyetem és a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, és ezen kívül még Pozsonyban, a Comenius Egyetemen működik egy Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.

A megkérdezettek kiemelték, a *felsőoktatás viszonylagos súlytalanságát* jelzi, hogy az oktatási tárcát vezető politikusok gyakorta váltják egymást, miközben ezzel párhuzamosan egy-

mást váltják az újabb és újabb koncepciók is.

Megkérdezett interjúalanyaink arra hívták fel a figyelmet, hogy a *finanszírozás* és a vagyongazdálkodás tekintetében Szlovákiában az elmúlt öt év alatt (2014–2019) nem emelték meg a felsőoktatásra szánt költségvetési keretet. Az intézmények a hallgatók után normatívát kapnak, de a kutatási tevékenység finanszírozása is elképzelhetetlen az állam szerepvállalása nélkül. A megkérdezettek elmondták, hogy a normatív támogatás gyakran nincs arányban a tényleges teljesítménnyel. Ugyanakkor az egyetemek igyekeznek egyéb forrásokat is felhasználni, amik nélkül sok esetben megfelelő színvonalon való működésük is lehetetlenné válna. A megkérdezettek azt is hangsúlyozták, hogy az *uniós források* jelenleg a felsőoktatási fejlesztési források nagyobbik részét teszik ki. Ezek híján a fejlesztések jelentősen visszaeshetnek. Mivel a jelenlegi programozási időszak alatt a kutatásra szánt forrásoknak csak nagyon kis részét hívták le eddig, és semmilyen olyan kiírás nem volt, amelybe be tudtak volna kapcsolódni, keresik azokat a lehetőségeket, amelyekbe be tudnának kapcsolódni a jövőben.

A megkérdezettektől megtudhattuk, hogy bár azok a *köztes intézmények*, amelyek véleményére az egyeztetések során oda kellene figyelnie a minisztériumnak, azaz a Szlovák Rektori Konferencia, a Felsőoktatási Tanács és a Diáktanács, ugyan formálisan léteznek, de a minisztérium a véleményüket nem köteles elfogadni. Az 2019-ig működő Akkreditációs Bizottság, mint a kormány által az egyetemek ellenőrzésére létrehozott köztes szervezet, ugyancsak tehetett ajánlásokat a minisztérium felé, a gyakorlatban az ő javaslataikat általában el is fogadták.

A szlovákiai felsőoktatási intézményekben 2017-re tovább csökkent a *belföldi, ugyanakkor 7%-kal nőtt a külföldi hallgatók száma* az előző évihez képest. (Míg a 2016/17-es tanévben több mint 147,5 ezren tanultak a szlovákiai felsőoktatási intézmények valamelyikében, ez a szám 2017/18-ra csaknem tizenegyezerrel, vagyis mintegy hét százalékkal csökkent. A pontos adatok a Szlovák Köztársaság Oktatás-, Tudomány-, Kutatás- és Sportügyi Minisztériuma évkönyveiben találhatóak.) A megkérdezettek általános véleménye szerint ezzel kapcsolatban az, hogy a hazai hallgatók számának évek óta tartó csökkenése részlegesen

orvosolható a külföldi diákok bevonásával. E tekintetben a minisztérium évkönyveinek ajánlása szerint a szláv nyelvterületről jövő (ukrán, szerb stb.) diákok felé kellene nyitni. A helyzetüket nehezíti, hogy Csehország ebben komoly versenytársuk, s az utóbbi időben Szlovákiából is egyre többen mennek Csehországba tanulni. A felvidéki magyar felsőoktatás specifikuma, hogy a magyar nyelvű képzésekkel a magyarországi diákokat is mint külföldi hallgatókat tudják a rendszerbe bevonni. A vonzerőt – nem csupán a magyar diákok esetében – a nappali tagozatos képzés ingyenessége jelenti a külföldieknek. A megkérdezettek véleménye szerint a szlovákiai alapképzésre főként azok a magyarországi diákok mennek, akik otthon nem kerültek be valamilyen felsőfokú képzésre. A leginkább népszerű szakok körükben a teológia és az óvodapedagógia. Interjúalanyaink ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy a mennyiségi növekedés nem feltétlen jelent minőségi növekedést is.

A Felvidéken az *oktatók összetétele* terén az utóbbi években radikális fejlődés ment végbe. Az egyetemeken az oktatók nagy része ma már minősített oktató, PhD vagy afölötti fokozattal rendelkezik. Minden egyetem arra törekszik, hogy minél több minősített és minél jobban publikáló, tudományosan teljesítő oktatót foglalkoztasson, mivel a költségvetési támogatást ez alapján kapják. A felvidéki felsőoktatási intézmények gyakran kényszerülnek arra, hogy magyarországi oktatókat foglalkoztassanak, a Selye János Egyetem elindítása sem történhetett volna meg nélkülük. A Nyitrai József, magyar nyelvű képzés zömében a mai napig közülük kerülnek ki az egyetemi tanárok és a tanulmányi programok felelősei. Problémát jelent viszont, hogy a magyarországi oktatók egy része csak egy-egy napra tud oktatást vállalni, így azonban nehéz egyetemet építeni. Ugyanakkor a megtartásuk az akkreditáció miatt fontos. Szlovákiában kicsi a választék az oktatókból, a megkérdezettek véleménye szerint a legjobbak külföldre mennek. További probléma, hogy minimális az oktatói mobilitás, és hogy több területen nincs utánpótlás. A fiatal oktatók gyakran inkább a nagynevű egyetemeket választják, holott a kisebb egyetemeken nagyobb a lehetőség az előrelépésre. A magyar nyelvű oktatási lehetőségek egy egyetemre, egy egyetemi karra

és néhány tanszékre korlátozódnak. A magyarság 10% körüli szlovákiai aránya az egyetemi oktatók körében is megvan. Többben azonban szlovák nyelven kénytelenek oktatni.

A felsőoktatási intézményeket a Felvidéken is váratlanul érte a *bolognai rendszerre* való átállás, nem voltak rá felkészülve. A problémát úgy hidalják át, hogy az egyetemek igyekeznek az alapképzésre épülő mesterképzéseket indítani, így a hallgatók eleve úgy kezdik el a három évet, hogy utána folytatni fogják a mesterképzésben.

A munkaerőhiány és az elvándorlás megfékezése érdekében a *hiányszakokra való jelentkezés* ösztönzését már középiskolás korban el kellene kezdeni. Az egyetemeken abban az esetben, ha programjaik akkreditációjához meg tudják teremteni a szükséges személyi és anyagi feltételeket, elindíthatnak olyan szakokat, amelyek az ipar, a gazdaság számára képeznek szakembereket. Erre azonban kevés lehetőség nyílik, mert Szlovákiában kicsi a választék a magyar oktatókból, ami a szakok akkreditációjához és működtetéséhez elengedhetetlen lenne.

A felvidéki magyar felsőoktatási intézmények is mind bekapcsolódtak a különféle ösztöndíjprogramokba, így az Erasmus-, a CEEPUS-, a Makovecz Programba, és több egyetemmel vannak bilaterális kapcsolataik. Sok oktató és hallgató érkezik Magyarországról (de nem annyi, amennyi elvárható lenne), és a felvidéki oktatók és hallgatók is főként a magyarországi intézményeket látogatják. A diákoknál és az oktatóknál is a nyelvi korlát jelenti az egyik legnagyobb problémát, ezért is mennek

a hallgatók inkább Magyarországra, mint más külföldi országokba. Másrészt a diákok nem nagyon akarnak bekapcsolódni az ösztöndíjprogramokba, mert a kreditelfogadás Szlovákiában problémát jelent a számukra. Az utóbbi időben népszerűvé vált a Makovecz Program, amelynek keretében az egyik interjúalany véleménye szerint a magyar szakosok több országból jönnek hozzájuk és az ő hallgatóiknak is lehetőségük van magyarországi tapasztalatokat gyűjteni. A Makovecz Programon belül is sokkal többen mennek hozzájuk Erdélyből, mint Magyarországról.

A *Magyarországon való tanulás* könnyű a magyar diákok számára, hiszen az anyanyelvükön tanulhatnak. A felvidéki diákok körében ráadásul nagy presztízse van a magyarországi intézményeknek (így különösen az ELTE, a Corvinus Egyetem, a Budapesti Műszaki Egyetem). Tisztában vannak azal is, hogy a felvételi eljárás során akár kedvezőbb feltételekkel számíthatják pontjaikat magyarországi társaikhoz képest, mivel az egyetemeken sok esetben elismerik a szlovák érettségit nyelvvizsgaként. A hallgatók számára sok előnyvel jár az, ha a magyarországi felsőoktatási intézményeket választják (karrier lehetősége), azonban nagy problémát jelent, hogy a megkérdezettek véleménye szerint a diákok 90 százaléka nem jön vissza. Ez nagy veszteséget jelent a felvidéki magyar közösség számára, illetve időközben a szlovák nyelvet is elfelejtik, amely a Szlovákiában való boldogulást segítené. Így a Felvidék felé kötődő szálak folyamatosan elerőtlenednek, és egyre kevesebb lehetőség van a visszatérésre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ilyés Ferenc – Molnár Gergely 2019 szerk. *Erdélyi érettségi felkészítők. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet és a Székelyudvarhelyi Egyetemi Központ közös oktatási programjáról készült zárótanulmány.* Kutatási Jelentés. Kárpát-haza Program. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest. (A kiadvány megjelenés alatt áll)
- Kiss Tamás 2014. Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio.* 22. évfolyam 2. szám. Elérés: <https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/28> Utolsó letöltés ideje: 2019. augusztus
- Mandel Kinga Magdolna 2016. Oktatási előnyök vagy hátrányok? Két székelyföldi megye oktatási intézményi és beiskolázási helyzete. In Fehérvári Anikó – Juhász Erika – Kiss Virág Ágnes – Kozma Tamás: *Oktatás és fenntarthatóság.* HERA évkönyvek 2015. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 2016. 378–403. Elérés: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2016/05/HERA_Evkonyvek_III.pdf Utolsó letöltés ideje: 2019. augusztus
- NSKI 2019a. Nemzetstratégiai Kutatóintézet: *Kutatások, vizsgálatok a felsőoktatásra és köznevelésre hatást gyakorló tényezők, tendenciák megismerése érdekében.* Kutatási jelentés. EFOP-3.10.1-17-2017-00002 Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makroregionális együttműködését támogató kutatások kutatási projekt 1. tevékenységcsoport 1. főtevékenység tanulmánya. Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2019. kézirat
- NSKI 2019b. Nemzetstratégiai Kutatóintézet: *A tanulók és hallgatók földrajzi mobilitását feltáró kutatások.* Kutatási jelentés. EFOP-3.10.1-17-2017-00002 Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makroregionális együttműködését támogató kutatások kutatási projekt 1. tevékenységcsoport 2. főtevékenység tanulmánya. Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2019. kézirat
- Péti Márton – Szabó Balázs – Szabó Laura 2017. A Kárpát-medence országaiból áttelepült népesség területi mintázata. In Polónyi Katalin – Zilahy Erika szerk. *Területi Statisztika.* 57 (3). 311 – 350.

